

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.131>

ПУБЛІЧНО-СЕРВІСНІ ІНСТРУМЕНТИ ЯК ЕЛЕМЕНТИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАХИСТУ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОГО СЕКТОРУ

Сагайдак О.О.,

*аспірант кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Сагайдак О.О. Публічно-сервісні інструменти як елементи адміністративного захисту паливно-енергетичного сектору.

Стаття присвячена дослідженню публічно-сервісних інструментів, що є елементами адміністративного захисту паливно-енергетичного сектору. Зазначено, що на специфіку публічно-сервісних інструментів як елементів адміністративного захисту паливно-енергетичного сектору впливають такі фактори: а) вони реалізуються в межах діяльності, пов'язаної з адміністративним захистом, тому застосовуються уповноваженими суб'єктами виконавчо-розпорядчої діяльності у визначений законодавством спосіб та форми; б) вони є заходами та способами, що змістовно охоплюють впорядкування суспільних відносин в межах паливно-енергетичного сектору шляхом забезпечення надання та надання якісних публічних послуг в означеній сфері.

Публічно-сервісні інструменти адміністративного захисту паливно-енергетичного сектору визначено як сукупність заходів та способів, що застосовуються уповноваженими суб'єктами у визначений законодавством спосіб та форми для забезпечення надання якісних публічних послуг в межах паливно-енергетичного сектору.

Виокремлено публічно-сервісні інструменти адміністративного захисту паливно-енергетичного сектору, що мають належне зовнішнє відображення та змістовне наповнення, що стосується надання публічних послуг в сфері паливно-енергетичного сектору: 1) прийняття нормативно-правових актів; 2) прийняття індивідуальних актів; 3) укладення адміністративних договорів; 4) прийняття актів-планів; 5) вчинення юридично значимих дій. Проаналізовано приклади застосування зазначених публічно-сервісних інструментів. Зроблено висновок про те, що переважна більшість нормативно-правових актів як публічно-сервісних інструментів адміністративного захисту паливно-енергетичного сектору приймається Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг у формі постанов. Акцентовано увагу на тому, що адміністративні договори, що приймаються для впорядкування паливно-енер-

гетичного сектору переважно укладаються для врегулювання питань надання публічних послуг чи замість індивідуального акту та затверджуються Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг.

Ключові слова: адміністративний захист, адміністративна послуга, паливно-енергетичний комплекс, інструменти публічного адміністрування, публічно-сервісні інструменти.

Sagaydak O.O. Public service tools as elements of administrative protection of the fuel and energy sector.

The article is devoted to the study of public service tools, which are elements of administrative protection of the fuel and energy sector. It is noted that the specifics of public service tools as elements of administrative protection of the fuel and energy sector are affected by the following factors: a) they are implemented within the scope of activities related to administrative protection, therefore they are used by authorized subjects of executive and administrative activity in the manner determined by legislation and form; b) they are measures and methods that meaningfully cover the regulation of social relations within the fuel and energy sector by ensuring the provision and provision of quality public services in the specified area.

Public service tools of administrative protection of the fuel and energy sector are defined as a set of measures and methods used by authorized entities in the manner and form determined by legislation to ensure the provision of quality public services within the fuel and energy sector.

The public service tools of administrative protection of the fuel and energy sector are singled out, which have a proper external reflection and meaningful content, related to the provision of public services in the field of the fuel and energy sector: 1) adoption of normative legal acts; 2) adoption of individual acts; 3) conclusion of administrative contracts; 4) adoption of acts-plans; 5) committing legally significant actions. Examples of the use of these public service tools were analyzed. It was concluded that the vast majority of normative legal

acts as public service instruments of administrative protection of the fuel and energy sector are adopted by the National Commission, which carries out state regulation in the spheres of energy and communal services in the form of resolutions. Attention is focused on the fact that the administrative contracts adopted for the regulation of the fuel and energy sector are mainly concluded to settle issues of public service provision or instead of an individual act and are approved by the National Commission, which carries out state regulation in the spheres of energy and communal services.

Key words: administrative protection, administrative service, fuel and energy complex, public administration tools, public service tools.

Актуальність дослідження. Втілення ідеї «сервісної держави» в Україні зазнало суттєвих успіхів. Очевидність зміни підходу в управлінській діяльності не означало автоматичної зміни інструментів, які застосовуються суб'єктами публічної адміністрації у всіх сферах суспільного буття. Не виключенням є сфера суспільних відносин, пов'язаних з адміністративним захистом паливно-енергетичного сектору. Пошук оптимальних способів надання публічних послуг, пов'язаних з забезпеченням функціонування паливно-енергетичного комплексу та алгоритму діяльності суб'єктів владних повноважень триває. Практичне впровадження європейських стандартів сервісних інструментів впливу залежить від ефективності публічного адміністрування в обраній сфері (у цьому випадку – в сфері адміністративного захисту паливно-енергетичного сектору), якості діяльності усіх суб'єктів публічної адміністрації та вмілого застосування форм публічного адміністрування, передбачених чинним законодавством України. Актуалізації зазначених питань сприяють процеси оптимізації систем органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, децентралізація повноважень, вдосконалення форм та методів їх діяльності у сфері паливно-енергетичного сектору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Основу цього дослідження склали доктринальні висновки, які зроблені щодо впорядкування суспільних відносин у межах паливно-енергетичного сектору та щодо специфіки використання сервісних інструментів впливу суб'єктами публічної адміністрації, такими вченими як: Бусарев Д.В., Єсімов С.С., Гулак Г.М., Данилейчук Р.Б., Жуйкова К.В., Курінний О.В., Полярна В.Л., Рябець В.В., Сіренко Н.М., Тимошук В.П., Шастітко А.Є. тощо. Проте, незважаючи на значну кількість наукових праць, яких присвячено тематиці управління паливно-енергетичним сектором, питання визначення публічно-сервісних інструментів як елементів адміністративного захисту паливно-енергетичного сектору, є актуальними

та потребують формування єдиного підходу, що обумовлює вибір теми дослідження.

Виклад основного матеріалу. Інструменти впливу на суспільні відносини, що застосовуються уповноваженими на це суб'єктами є елементом адміністративного захисту паливно-енергетичного сектору. Енциклопедичне визначення поняття «інструменти» полягає у їх тлумаченні як засобів та способів для досягнення чогось [1, с. 507]. Використання терміну «інструменти» набуло популяризації в науковій юридичній літературі. Наприклад, в частині позначення способів реалізації повноважень суб'єктів публічної адміністрації (прийняття нормативних та адміністративних актів, укладення адміністративних договорів [2, с. 253; 3, с. 216; 4]. До інструментів, що застосовуються суб'єктами публічної адміністрації також відносять прийняття та затвердження різного роду планів, які спрямовані на встановлення, зміну чи припинення прав та інтересів приватної особи [5, с. 152].

Доцільним є звернення уваги на висновки, яких зроблено Джафаровою О.В. та Шатравою С.О. щодо трактування адміністративних інструментів як поєднання відповідних форм та методів діяльності органів публічної адміністрації, що застосовуються для досягнення позитивного результату їх діяльності з метою дотримання прав і свобод людини та громадянина в державному управлінні. При цьому, в якості основних адміністративно-правових інструментів взаємодії сервісних центрів МВС з іншими правоохоронними органами визнано: постійний взаємообмін інформацією про рівень надання публічних послуг у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху; здійснення сумісних заходів із правового навчання населення щодо надання публічних послуг у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху; проведення спільних навчань, нарад стосовно процедури надання публічних послуг у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху; спільне прогнозування, планування та координація спільних дій щодо реалізації процедури надання публічних послуг у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху [6, с. 27]. Звернемо увагу на те, що по аналогії з підходом Джафарової О.В. та Шатрави С.О. щодо трактування адміністративних інструментів, до основних публічно-сервісних інструментів в паливно-енергетичному комплексі віднесемо: постійний взаємообмін інформацією про рівень надання публічних послуг у сфері паливно-енергетичного комплексу; здійснення сумісних заходів із правового навчання населення для цілей обізнаності в сфері надання публічних послуг у сфері паливно-енергетичного комплексу; проведення спільних заходів суб'єктами, що уповноважені надавати публічні послуги у сфері паливно-енергетичного комплексу. Тобто, до інструментів впорядкування визначе-

ної сфери суспільних відносин, віднесено ті, що мають конкретне функціональне призначення, а не відповідну зовнішню форму відображення. Проте, вони знаходять формальне відображення в діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування через формально встановлені форми.

Узагальнено, інструменти в сфері здійснення управлінської діяльності, може бути визначено як зовнішній вираз однорідних за своїм характером і правовою природою груп адміністративних дій суб'єктів публічної адміністрації, реалізований у межах суворої відповідності визначеної законом компетенції з метою досягнення бажаного для публічного адміністрування результату [7, с. 245]. До загальних ознак інструментів публічного адміністрування, відносять такі: є зовнішнім виразом форми адміністративної діяльності публічної адміністрації; віддзеркалюють правову динаміку (адміністративну діяльність) публічного адміністрування; залежать від змісту компетенцій суб'єктів публічної адміністрації; їх вибір зумовлюється специфікою поставленої мети щодо певного об'єкта публічного впливу, що встановлює найкращий ефективний варіант діяльності [8, с. 241].

Для цілей цього дослідження, категорія «інструменти» тлумачиться як узагальнююча та така, що об'єднує заходи та способи захисту паливно-енергетичного сектору. Вказана теза обґрунтовується тим, що використання поняття «інструменти» відображає якісні ознаки як заходів, так і способів впливу в їх діалектичному взаємозв'язку. На специфіку публічно-сервісних інструментів як елементів адміністративного захисту паливно-енергетичного сектору впливають такі фактори: а) вони реалізуються в межах діяльності, пов'язаної з адміністративним захистом, тому застосовуються уповноваженими суб'єктами виконавчо-розпорядчої діяльності у визначений законодавством спосіб та форми; б) вони є заходами та способами, що змістовно охоплюють впорядкування суспільних відносин в межах паливно-енергетичного сектору шляхом забезпечення надання та надання якісних публічних послуг в означеній сфері.

Таким чином, публічно-сервісні інструменти адміністративного захисту паливно-енергетичного сектору є сукупність заходів та способів, що застосовуються уповноваженими суб'єктами у визначений законодавством спосіб та форми для забезпечення надання якісних публічних послуг в межах паливно-енергетичного сектору. До публічно-сервісних інструментів адміністративного захисту паливно-енергетичного сектору віднесемо ті, що мають належне зовнішнє відображення та змістовне наповнення, а саме: 1) прийняття нормативно-правових актів, що стосуються надання публічних послуг в сфері

паливно-енергетичного сектору; 2) прийняття індивідуальних актів, що стосуються можливості надання публічних послуг в сфері паливно-енергетичного сектору; 3) укладення адміністративних договорів, зміст яких пов'язано з наданням публічних послуг в сфері паливно-енергетичного сектору; 4) прийняття актів-планів, що стосуються надання публічних послуг в сфері паливно-енергетичного сектору; 5) вчинення юридично значимих дій, що стосуються надання публічних послуг в сфері паливно-енергетичного сектору. Проаналізуємо приклади застосування зазначених публічно-сервісних інструментів.

Проявом нормативно-правових актів, що стосуються надання публічних послуг в сфері паливно-енергетичного сектору слугуватиме, наприклад: Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про покладення спеціальних обов'язків на суб'єктів ринку природного газу для забезпечення загально-суспільних інтересів у процесі функціонування ринку природного газу» (впорядковано визначення обсягів та умов виконання спеціальних обов'язків суб'єктами ринку природного газу) [9]; Постанови Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг «Про надання інформації щодо діяльності суб'єктів ринку природного газу під час дії воєнного стану» (визначено змістовно-процедурні засади надання інформації суб'єктами ринку природного газу до Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг) [10], «Про особливості надання послуг транспортування природного газу з метою виконання спеціальних обов'язків в умовах воєнного стану» [11], «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з передачі електричної енергії» [12] тощо. Можливо зробити висновок, що переважна більшість нормативно-правових актів як публічно-сервісних інструментів адміністративного захисту паливно-енергетичного сектору приймається Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг у формі постанов.

Щодо індивідуальних актів, то під ними на законодавчому рівні розуміються рішення або юридично значущі дії індивідуального характеру, що приймаються чи вчиняються адміністративним органом для вирішення конкретної справи та, якого спрямовано на набуття, зміну, припинення чи реалізацію прав або обов'язків окремих осіб [13]. В сфері паливно-енергетичного сектору, до них віднесемо, наприклад: рішення про видачу ліцензії на провадження господарської діяльності з транспортування природного газу, рішення про зупинення або відновлення

дії ліцензії на провадження господарської діяльності з транспортування природного газу [14]; рішення про видачу ліцензії на провадження господарської діяльності з передачі електричної енергії [12]; рішення про встановлення тарифів на послуги постачальника універсальних послуг [15] і т.д. Особливою специфікою характеризуються останні індивідуальні акти, що стосуються паливно-енергетичного сектору. Наприклад, рішення *Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку про забезпечення примусового відчуження у власність держави акцій ПАТ «Укрнафта», ПАТ «Укртатнафта», АТ «Мотор Січ», ПрАТ «АвтоКрАЗ» та ПрАТ «Запорожтрансформатор».*

Щодо адміністративних договорів як публічно-сервісних інструментів, то загалом термін «договір» застосовується у фінансових, зобов'язальних, цивільних та трудових правовідносинах. Використання вказаного терміну для цілей адміністративного захисту паливно-енергетичного сектору свідчить про часткове застосування диспозитивного методу для впорядкування вказаних публічно-правових правовідносин. Відповідно до положень ч. 1 ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства України, адміністративний договір є спільним правовим актом суб'єктів владних повноважень або правовим актом за участю суб'єкта владних повноважень та іншої особи, що ґрунтується на їх волеузгодженні, має форму договору, угоди, протоколу, меморандуму тощо, визначає взаємні права та обов'язки його учасників у публічно-правовій сфері і укладається на підставі закону [16]. Адміністративні договори, що приймаються для впорядкування паливно-енергетичного сектору переважно укладаються для врегулювання питань надання публічних послуг чи замість індивідуального акту та затверджуються Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (наприклад, «Про підписання Договору про погашення заборгованості перед державою за виконання гарантійних зобов'язань за Гарантійною угодою між Кабінетом Міністрів України («Гарант») та KfW, Франкфурт-на-Майні («KfW»)» [17].

Прийняття актів-планів як публічно-сервісних інструментів в паливно-енергетичному секторі зустрічається доволі часто, наприклад, Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг затверджено: План розвитку газорозподільної системи на 2023–2032 роки газорозподільного підприємства акціонерного товариства «Оператор газорозподільної системи «ЧЕРНІГІВГАЗ» [18], «Про схвалення Інвестиційної програми ДП «РЕГІОНАЛЬНІ ЕЛЕКТРИЧНІ МЕРЕЖІ» на 2023 рік» [19], «Про затвердження змін до Плану розвитку газорозподільної системи на 2022–2031 роки

газорозподільного підприємства АТ «КИЇВГАЗ» [20], «Про схвалення Інвестиційної програми АТ «ЖИТОМИРОБЛЕНЕРГО» на 2023 рік» [21] і тому подібне.

Щодо юридично значимих дій, то до них належать ті, які безпосередньо створюють нове юридичне положення, змінюють наявні правовідносини або стають необхідною умовою для настання зазначених правових наслідків – незалежно від того, були вони спрямовані на ці наслідки чи ні [22, с. 240]. Наприклад, це реєстрація, ліцензування, видання офіційних документів тощо. Не виключенням є паливно-енергетичний сектор. Прикладом означених інструментів слугуватимуть і рішення окремих державних інституцій юрисдикційного характеру, типу судових рішень про визнання недійсними договорів, зміст яких впливає на суспільні відносини в сфері паливно-енергетичного комплексу судових рішень про незаконне відчуження, приватизацію та зміну власника майна, що належить до паливно-енергетичного комплексу (рішення за позовом публічного акціонерного товариства «ЧЕРКАСІОБЛЕНЕРГО» до зовнішньоекономічної асоціації «Новосвіт» за участю третьої особи без самостійних вимог на предмет спору на стороні позивача – Міністерства енергетики України про визнання недійсними договорів [23]) або рішення за позовом першого заступника керівника Херсонської обласної прокуратури в інтересах держави в особі позивача – Міністерства енергетики України до Акціонерного товариства «Херсонська теплоелектроцентраль» про припинення права приватної власності та скасування рішень державного реєстратора тощо [24]).

Підсумовуючи зазначимо, що публічно-сервісні інструменти адміністративного захисту паливно-енергетичного сектору є сукупністю заходів та способів, що застосовуються уповноваженими суб'єктами у визначений законодавством спосіб та формі для забезпечення надання якісних публічних послуг в межах паливно-енергетичного сектору. В означеній сфері суспільних відносин, є можливим застосування таких інструментів: прийняття нормативно-правових актів; прийняття індивідуальних актів; укладення адміністративних договорів; прийняття актів-планів; вчинення юридично значимих дій. У переважній більшості, вказані заходи та способи реалізуються Кабінетом Міністрів України та Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг у визначених законом формах. Доцільним вбачається наступне доктринальне осмислення та виокремлення специфіки застосування окремих публічно-сервісних інструментів як елементів адміністративного захисту паливно-енергетичного сектору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і головн. ред. В.Т. Бусел. Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Мельник Р.С., Бевзенко В.М. Загальне адміністративне право: навчальний посібник / за заг. ред. Р.С. Мельника. Київ: Ваіте, 2014. 376 с.
3. Жуков М.С. Форми та методи адміністративно-правового регулювання чи інструменти діяльності публічної адміністрації: порівняльний аналіз. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 2/2020. URL: http://lsej.org.ua/2_2020/57.pdf.
4. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / Галунько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Видання друге. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 520 с.
5. Питання адміністративного права. Кн. 2 / [відп. за вип. Н.Б. Писаренко]. Х.: ООО «Оберіг», 2018. 182 с.
6. Джафарова О.В., Шатрава С.О. Адміністративно-правові інструменти взаємодії сервісних центрів МВС з іншими правоохоронними органами. *Право і безпека*. 2022. № 2 (85). С. 21–28. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2022.2.02>.
7. Люх В.В. Інструменти адміністративно-правового забезпечення фінансової безпеки держави. *Юридична наука*. 2020. № 4 (104). С. 237–247. DOI: [10.32844/2222-5374-2020-104-2.27](https://doi.org/10.32844/2222-5374-2020-104-2.27).
8. Оксютенко К.В. Поняття інструментів публічного адміністрування цифрового суспільства в Україні. *Юридична наука*. 2020. № 3 (105). С. 239–243. DOI: [10.32844/2222-5374-2020-105-3.30](https://doi.org/10.32844/2222-5374-2020-105-3.30).
9. Про затвердження Положення про покладення спеціальних обов'язків на суб'єктів ринку природного газу для забезпечення загальносуспільних інтересів у процесі функціонування ринку природного газу: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.03.2022 р. № 222. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-2022-%D0%BF#Text>.
10. Про надання інформації щодо діяльності суб'єктів ринку природного газу під час дії воєнного стану: Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 02.04.2022 р. № 365. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0365874-22#Text>.
11. Про особливості надання послуг транспортування природного газу з метою виконання спеціальних обов'язків в умовах воєнного стану: Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 30.06.2022 р. № 658. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0658874-22#Text>.
12. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з передачі електричної енергії: Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 09.11.2017 р. № 1388. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1388874-17#n9>.
13. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 р. № 2073. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>.
14. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності на ринку природного газу: Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 16.02.2017 р. № 202. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0201874-17#n446>.
15. Про встановлення тарифу на послуги постачальника універсальних послуг ТОВ «ЕНЕРА СУМИ»: Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 21.12.2022 р. № 1830. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1830874-22#Text>.
16. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
17. Про підписання Договору про погашення заборгованості перед державою за виконання гарантійних зобов'язань за Гарантійною угодою між Кабінетом Міністрів України («Гарант») та KfW, Франкфурт-на-Майні («KfW»)....: Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 23.12.2022 р. № 1838. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1838874-22#Text>.
18. Про затвердження Плану розвитку газорозподільної системи на 2023-2032 роки газорозподільного підприємства акціонерного товариства «оператор газорозподільної системи «ЧЕРНІГІВГАЗ»: Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 19.12.2022 р. № 1717. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1717874-22#Text>.
19. Про схвалення Інвестиційної програми ДП «РЕГІОНАЛЬНІ ЕЛЕКТРИЧНІ МЕРЕЖІ» на 2023 рік: Постанова Національної комісії,

- що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 31.01.2023 р. № 174. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0174874-23#Text>.
20. Про затвердження змін до Плану розвитку газорозподільної системи на 2022–2031 роки газорозподільного підприємства АТ «КИЇВГАЗ» Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 20.12.2022 р. № 1736. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1736874-22#Text>.
21. Про схвалення Інвестиційної програми АТ «ЖИТОМИРОБЛЕНЕРГО» на 2023 рік: Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 31.01.2023 р. № 169. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0169874-23#Text>.
22. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / В. Галунько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко та ін.; за ред. В. Галунька, О. Правоторової. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 584 с.
23. Рішення Господарського суду Черкаської області від 08.02.2023 р. справа № 17-14-01/1494(925/1142/18) за позовом публічного акціонерного товариства «ЧЕРКАСІО-БЛЕНЕРГО» до зовнішньоекономічної асоціації «Новосвіт» за участю третьої особи без самостійних вимог на предмет спору на стороні позивача – Міністерства енергетики України про визнання недійсними договорів. URL: <https://opendatabot.ua/court/109072098-de27f033f3d5ae6d41576e8a51aa54d2>.
24. Рішення Господарського суду Херсонської області від 12.07.2021 р. справа № 923/1425/20. URL: <https://you-control.com.ua/ru/catalog/court-document/98297688>.